

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
Cilt/Vol: 3, Sayı/Issue: 1, 2019, ss/pp.7-19.
Geliş tarihi: Eylül 2018
Kabul tarihi: Haziran 2019

ISSN:2602-3792

ANKARA-TURKEY.
This article was checked by iThenticate.

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

SÛF HAREKETİ AÇISINDAN MESCİD-İ AKSÂ VE İSRÂ'NIN İRFÂNÎ BOYUTU

Nevhibe ALTUNKAYA*

ÖZET

Kudüs'ün zühd/sûf hareketi tarihinde özel bir yeri vardır: Burası, İbrahim Halilullah'ın yeri, peygamberlerin diyarı, Zühd peygamberi İsa'nın şehridir. İbn Abbas'a göre Beyt'ü-l Mukaddesi, Peygamberler bina ettiler ve buraya yerleştiler. Şehir, Filistin'in başkenti olarak İslami dönemden itibaren semavi geleneklerin ve medeniyetlerin buluşma yeri oldu.

Müslümanlar, Kudüs'e bağlılıklarını, onu himaye ederek gösterdiler. Peygamberlerin yanı sıra diğer semavî gelenekler arasında da ayırım yapmadılar. Kudüs'ün kadim eserlerinden biri kuşkusuz Süleyman Mescidi'dir. Kubbetu's-Sahra da buradadır. Mescid'in mihrabı üzerinde; "Biz seni yeryüzüne halife kıldık, insanlar arasında hak ile hükmet" yazılıdır.

Evliya Çelebi Seyahatnâme'de Kudüs'ü anlatır. Mi'râc yeri, ilk kible, ziyaretgâh, nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi yapılan bir ibadetgâh olduğundan söz eder. Ona göre; Rabi'atu'l-Adeviyye, Gazâlî, İbn'ül Arabî gibi çokça ilim-düşünce önderinin yolu Kudüs'e düşmüştür. Kudüs hâlâ fukarânın (mutasavvıflar) Kâbesi'dir. Şehrin duvarları İran'ın Kahkaha Kalesi gibidir, mimarisi ise olağanüstüdür. Öyle ki, Hz. Süleyman Mescid-i Aksa'yı adeta devlere, insanüstü varlıklara yaptırmıştır.

Kudüs, sûf hareketi için neden bu kadar önemlidir? İşte çalışmamızda mi'râc hadisesinden yola çıkarak insanın benlikten Allah'a yolculuğunu, özgürlüğü için masivadan sıyrılıp Allah'a yaklaşmasını ve tevhidi ikame etmesini ele alacak, bilimsel yöntemle konuyu analiz ederek aynı zamanda insanlığın özgürlük ve adalet arayışını Kudüs'ün mi'râc misyonu ile tevhid etmeye çalışacağız.

İsrânın irfânî boyutu ile semavi geleneklerin müntesipleri, bir insanî müşterek etrafında barışı gerçekleştirebilecek, kendi özüne örttüğü perdeleri kaldırıp nefsinin kötülüklerinden arınarak kemal mertebelerine

* Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Prog, el-mek: mevhibealtunkaya@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0528-0964>

uruc edeceklerdir. Bu kemâl mertebeleri, kulun manevi bir eğitimle kalbini hikmete doyurup ruhun yüksek hakikatlerine ulaşmak ve dinî vecibelere ruhî derinlikler kazandırarak manen tekemmül etmekle mümkün olabilir. Zira mi'râc, insanlığın yükselişi, hakikate ulaşmasıdır. O bakımdan Allah'ın elçisi hakikati telakki yeteneğini elde etmesi için mi'râctan önce inşirah suresinin sırrına mazhar kılındı. Mi'râcda ilahi sırları ve lâtif manzaraları izleyeceği için göğsü açılıp arındırıldı, ilim ve hikmetin ruhaniyetiyle dolduruldu. İşte isrânın irfanî boyutunda kul, riyazat, meşakkat ve mücâhedenin bütün kademelerinden geçerek manevi ameliyelerle ancak bu yükselişi gerçekleştirebilir.

Çalışmamızda, yüz yıldır Osmanlı'dan kopartılan ve istikrarsızlaşan miraç mekanı Kudüs'ün, peygamberlerle özdeş kapılarının irfani anlamına değinilecektir. İsrâ'daki irfanî boyutun ihmal edilmesinin nelere müncer olacağına dikkat çekilecek, İmran kızı Hz. Meryem'in kapısı Sekine'ye ve Hz. Zekeriya'nın müjdesine ulaşmanın imkanları analiz edilecektir. Ayrıca hadis metninde ibadet için gidilecek üç mescidden ikincisinin neden Mescid-i Aksa olarak ifade edildiği açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sûf Hareketi, Mescid-i Aksâ, İrfânî Boyut, İsrâ, Seyr ü Sülûk, Mi'râc

THE IRFAN DIMENSION OF MESCID-I AKSA AND ISRA IN TERMS OF SUFI MOVEMENT

ABSTRACT

Jerusalem has a special place in the history of zuhd / sûf movement: this is the place of Ibrahim Halilullah, the city of the prophets, the prophet of Zuhd. According to Ibn Abbas, the Baha'i-l Mukaddesi, the Prophets were built and settled here. The city became the meeting place of the traditions of semitic and civilizations since the Islamic period as the capital of Palestine. Muslims showed their loyalty to Jerusalem with patronage. They did not distinguish between the prophets and other heavenly traditions. One of the works of Jerusalem's kadim is undoubtedly the Süleyman Masjid. Here's Kubbetu's-Sahara. On the mosque of the Masjid; "We have made you caliph on the earth, ruling with men among the people."

Evliya Çelebi tells Jerusalem in Seyahatnâme. The place of Mi'râc speaks of the first chapel, visitation, exquisite remembrance, a worship made of heart purification. According to that; Much like the Rabiât al-Adevîyye, Ghazâlî, Ibn al-Arabi, the way of the scholar-thinker has fallen to Jerusalem. Jerusalem is still the Sabbath of the fugitive. The walls of the city are like the Laughter of Iran, and the architecture is extraordinary. Such that Hz. Süleyman Masjid al-Aqsa has been built in monsters, supernatural beings.

Why is Jerusalem so important for the Sufi movement? In our work, we will study the way of man's path from the miracles to the way that the

human journey to Allah will be removed from the masseite for freedom and substitute for approaching Allah and the universe. By analyzing the scientific method and finding the freedom and justice of mankind at the same time, we shall try to obey. The infinite dimension of Israel and the men of the traditions of semitic will be able to make peace around a common human being, tear away the curtains of their own essence, and purge themselves from the evil of the self, For mi'râc is the ascension of mankind to reach the truth.

In our work, the imprint of the global meaning expressed in terms of wisdom of the doors, which are identical to the prophets, will be applied to this land which has become unstable by the Ottoman rule for a hundred years. The possibilities of reaching Sekine and Zekeriya's gates, the gate of the Imam daughter Mary, will be analyzed, which will reveal what the ignorance dimension of Israel is to be neglected. It is also explained in the hadith text that the second of the three mosques to be worshiped is referred to as Masjid al-Aqsa.

Key Words: Sûf Movement, Masjid-i Aqsâ, İrfânî Dimension, İsrâ, Seyr u sülûk, mirac, civilization

GİRİŞ

Gece yolculuğu ve yükseliş olarak gerçekleşen hâdise İslâm tarihinde; Hz. Peygamber'in Hicretten bir yıl önce Müslümanlara yönelik baskı, şiddet ve boykotun had safhaya ulaştığı bir dönemde gerçekleşti. Bir gece Kâbe'de Hicr-i İsmâil'de iken veya Ümm-i Hânî (ö. 670)'nin evinde iken Resûl-i Ekrem, Burak adlı bir binek ile Mescid-i Aksâ'ya oradan da yedi kat göğe yükseldi. Bu yolculuk fizik-metafizik yükselme şeklinde, “سدرۃ المنتهى/sidre-i müntehâ”ya kadar gerçekleşti¹. Allah'a mülâki olan Hz. Peygamber burada Hz. Musa gibi isteyen/mürîd değil istenen/murâd olarak ru'yete alındı.

İslâm bilginleri arasında sûf hareketi klasik yazarları, Kur'an-ı Kerim'de bir sureye ad olan bu gece yolculuğunu (isrâ) ele alır, çok boyutlu bir yükselişin sembolü olarak yorumlarlar. Bu yolculuğu mürîd-mürâd, seyr u sülûk, kabz u bast, telvin u temkin cem u fark, fena ve beka gibi kavramlarla ilişkilendirirler.

Mi'râc ise esasen İsrâ sürecinin bir parçasıdır ve isradan sayılır. Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'dan göğe yaptığı yolculuğun adıdır². Sözlükte urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olan mi'râc kelimesi yükselmeyi sağlayan araç manasındadır³. Terim olarak da İslam Peygamberinin göğe yükselişini ifade eder. Mi'râc hadisesi isrâ yolculuğunun ikinci aşaması olarak gerçekleşir. Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gece vakti yaptığı yolculuk isrâ, Kur'an'da mâzî formunda kullanılmış ve bir

¹ Bkz. Abdülkerim el-Cîfî, *İnsan-ı Kâmil*, Çev. A. Mecdi Tolun, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 272.

² Salih Sabri Yavuz, “Mi'râc”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c.30, s. 132-135.

³ M. Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364, “arc” md.

sureye ad olmuştur⁴. Mi'rac kelimesi de çoğul formunda⁵ bir sure adı olarak *yükseliş mertebeleri* anlamında gelmiştir. Hz. İsa'nın miracı olduğu gibi diğer peygamberlerin de miracı vardır⁶. Ancak hiçbir peygamberin mi'râcı Resûl-i Ekrem'in mi'râcı gibi olmamıştır.

İsrânın bir parçası olarak vuku bulan mi'râc, bu çok boyutlu yolculuğun dikey kısmını yani yükselişi oluşturur. Hayatı, başlangıç ve bitiş çizgisi belli olan bir sınav süreci olarak gören sûf hareketi yazarları için isrâ; irâdî veya gayr-ı irâdî bir seyir halindeki insanlığın Allah'a doğru seferidir. Bu yolculuk seyr u sülûk olarak da adlandırılır. Bu süreçte çok boyutlu olarak bir ilerleme, yükselme, kalkınma, tekâmül gerçekleşir.

İsra bir nübüvvet mucizesidir ve Müslümanların bu yükselişi tıpkı Hz. Peygamber'in yaşadığı gibi yaşaması mümkün değildir. Ancak sosyolojik ve psikolojik olarak isrâ hadisesini yaşamak kabil ve mümkündür. İşte sûf hareketi yazarları bu zihnî çalışmayı yapmışlardır. Hz. Peygamber nasıl bir yolculuk yaşadıysa, onu takip ederek anlam ve değer dünyasında insanlık da bu süreci yaşayarak yükselebilir. Bunun için her şeyden önce sülûk ehli olup yola koyulmak ve maddî olanın bağlarından kurtulmak gerekir.

Bu bakımdan isrâ, bir mucize beklentisi değil izlenmesi gereken bir güzergâh ve süreçtir. Dolayısıyla bu hadisenin her aşaması, her ayrıntısı teleolojik bir tahlile tabi tutulmalıdır. Tasavvuf klasiklerinde isrâ olayı sıklıkla kullanılmış, hadisenin tüm detaylarıyla ilgilenilmiştir. Çalışmamızda, sûf hareketi öncü isimlerinin isrâ ve mi'râc algısını klasikler eşliğinde analiz etmeye çalışacağız.

Yine ağırlıklı olarak sûfi yorumlara yer verecek, bu yorumlardan hareketle isrâya konu olan Mescid-i Aksâ'nın bugünün İslâm dünyasına hangi anlamları ihtiva ettiğini belirlemeye gayret edeceğiz. Şimdi isrâ kavramını süreç ile birlikte ele alalım.

İSRÂ KAVRAMI VE GECEYE YOLCULUK

Sözlükte gece yol yürümek anlamına gelen isrâ, ıstılahta Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya bir gece vakti Cebrail (as) tarafından götürülüşü demektir. Mi'râc ise bu yolculuğun yükseliş aracı, merdiveni anlamında ikinci kısmını oluşturur. İstilahta Hz.

⁴ el-İsrâ, 17/1.

⁵ el-Meâric, 70/3.

⁶ Markos, 16/19; Matta, 28/1-7.

Peygamber'in ruhen ve bedenen göğe yükselerek Allah ile görüşmesi demektir⁷.

İsrâ hadisesinin detayları hadislerde yer almaktadır. Bu detaylara dayanılarak İslâm tarihinde geniş bir mi'râc külliyyatı teşekkül etmiş, mi'râciyeler yazılmıştır⁸. Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de mi'râc kelimesi geçmemişse de çoğulu olan Me'âric kelimesi vardır ve bir sureye ad olmuştur. Ayrıca bazı ayetlerde Hz. Peygamber'in mi'râc esnasındaki durumunu yansıtan ifadeler de mevcuttur.

Sûf Hareketi Klasiklerinde İsrâ Analizi

Hadislerde yer alan detaylara göre Resûl-i Ekrem (sav) isrâ yolculuğunda göğün farklı katmanlarında farklı peygamberlerle görüşmüştür. Sûfî klasikler, sözgelimi Hz. Musa ile Hz. Peygamber arasında geçen 50 rekat namaz diyalogunu Fudayl b. İyad (ö. 803)'a dayandırarak muhalefet-mutabakat kavramlarıyla yorumlarlar⁹.

Yine Kuşeyrî (ö. 465)'ye göre: Musa (as) kıssasında Hz. Musa Allah ile görüşmeyi irade etmiş yani mürid olmuş fakat Hz. Peygamber görüşmeye çağrılmış, irade edilmiş yani mürâd olmuştur. Bu da Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere imam olup makamının yüksek olduğunu gösterir. Nitekim Resûl-i Ekrem için; “أسرى بعده ليلاً”/kulunu götürdü” tabiri kullanılmıştır. Bu bakımdan kendi gelen ile Allah'ın getirttiği elbette aynı olmayacaktır. Çünkü biri gelirken güçlük çekmekte, diğeri ise lütuflarla götürülmektedir¹⁰. Peygamberlerin bazıları ile görüşen Allah Resûlü (sav) onlara Mescid-i Aksâ'da namaz kıldırarak ve onların hallerine muttali olmakla mi'râcın hakikat boyutuna vakıf olmuştur.

Ayrıca Musa (as), Allah'ın tecellisine dayanamayıp kendini kaybetmiş iken Hz. Peygamber “قاب قوسين أو أدنى/İki yay kadar veya daha fazla”¹¹ yaklaştığı halde kendini kaybetmemişti. Yine Hz. Musa bu süreçte telvin (hallerin değişmesi) ile Hz. Peygamber ise temkin (hallerin değişmemesi) ile muttasıftı¹².

Bir şahıs Hâce Nakşibend'e “seyr u süluktan maksat nedir” diye sorar o da; “özet bilginin detaylı olması, delil ile bilinenlerin keşf ile bilinmesidir”,¹³ der. O bakımdan İmam Rabbanî'ye göre miraç asaleten ve mecazen Allaha yakınlıktır. Allah'a yakınlık dereceleri farklı olmakla birlikte bu özellik peygamberlere mahsustur. Ayrıca asâleten veya tabii olarak yakın olanlar sâbikun (hayırda önde olanlar) dur. İrfânî boyutu açısından ele

⁷ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Dâr-ı Sadr, Beyrut 1990, s. 382; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 247; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 438.

⁸ Emrah Gülüm, *Türk Edebiyatında Mi'râcnâmeler Üzerine Çalışmalar Hakkında Bibliyografya Denemesi*, USAD, C. 7, Sayı: 35; Akar, 1987.

⁹ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. S. Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 195.

¹⁰ Kuşeyrî, *Risale*, Çev. S. Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 308-309.

¹¹ Necm, 53/9.

¹² Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 296-297, 523.

¹³ İmam Rabbanî, *Mânevî Yolculuk Mükâşefât-ı Ğaybiyye*, çev. N. Tosun. Sufi kitap, İstanbul 2006, s.44.

aldığımızda peygamberler vazifelendirilmeden evvel bir seyri sülukla örneğin Resûl-i Ekrem'in Hira mağarasındaki itikâfı, Musa (as)'nın Tûr-i Sînâ'da geçirdiği kırk günü, Yusuf (as)'un sultan olmadan önce on iki yıl zindana mahkum olması gibi süreçlerle eğitilmişlerdir. Ve yine diğer bazı peygamberlerin de hayatlarında isrâ ile mi'râcın farklı biçimleri görülmektedir¹⁴. Sözelimi İsrâ yolculuğu ilk defa Resûl-i Ekrem için gerçekleşmiş bir olay da değildi. İbrahim as'a; "Göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik"¹⁵ ifadesi bu tarz bir yolculuğa işarettir. Tevrat'ta ise Yakup (as) hakkında şöyle geçer: "...ve Yakub, ... bir yere ulaşır orada geceledi. Çünkü güneş batmıştı ve o yerin taşlarından birini alıp başı altına koydu ve rüya gördü ve işte yer üzerine bir merdiven dikilmiş ve başı göklere ermişti¹⁶.

İsrâ sürecinde Hz. Musa kabrinde namaz kılariken görülmüştür. Bu da küçük berzah denilen kabir hayatının, dünyadan sayıldığı için peygamberlerin makamlarına göre yükselişlerine imkân verdiğini göstermektedir¹⁷.

İbnü'l-Arabî (ö. 1240), Resûl-i Ekrem'in Mi'râca Hz. Musa ile konuşmasına atfen Pazartesi orucunu Hz. Âdem'e, Perşembe orucunu ise Hz. Musa'ya isnat edip peygamberler arasındaki müştereklere vurgu yapar. Hz. Peygamber cevamiü'l-kelîm vasfıyla Hz. Âdem, merhamet yönüyle ise Hz. Musa ile müşterektir. İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Peygamber, Pazartesi ve Perşembe orucunu bundan dolayı tutmuştur¹⁸.

Bu yürüyüş sürecinde Resûl-i Ekrem (sav) daha önce görülmemiş, duyulmamış ve tadılmamış bir şeye muttali olmuş, sidretü'l-müntehayı geçip âlem-i kevnin ötesi ednâ yakınlığına kadar varmıştır. Nûriyye hareketinin piri Ebu'l Hüseyin Nurî (ö. 295)'ye göre isrâ yürüyüşü ve ardından gerçekleşen mi'râc, Hz. Peygamber'e Rabbânî bir ikramdır. Bunun nedeni Resûl-i Ekrem'in kalbindeki büyük aşk ve iştiyaktır. Zira bu varlık evreninde Resulullah'ın gözü bir şey görmemiş, hiçbir şeye iltifat etmemiştir¹⁹. Bu nedenle Hz. Peygamber göklere yürütülmüştür. Hz. İsa da yakîni sayesinde suda yürütülmüştü. Kuşeyri (ö. 1072)'ye göre yakînin derecesi, ilahi lütufların da o oranda yüksek olmasını sağlamaktadır. Ancak isrâ gecesinde Resulullah'ın havada yürümediği Cebrail'in getirdiği Buraq ile yolculuk yaptığı belirtilmiştir. Buraq'ın gidemediği yerde ise Resulullah, Refref ile bu ulvî yolculuğa devam etmiştir²⁰.

Mevlânâ (ö. 1273) bu durumu manzum olarak şöyle anlatır: -**

¹⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât el-Mekkiyye*, Çev. N. Keklik, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 101.

¹⁵ En'âm, 6/75.

¹⁶ Tevrat, Tekvin, Bab. 28: 10-12.

¹⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, C. 2, s. 508.

¹⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, C. 4, s. 169-170.

¹⁹ Kuşeyrî, *Risale*, s. 108; 2003, 265.

²⁰ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, C. 7, s. 279.

گوید احمد گر یقینش افزون بدی | خود هوایش مرکب و مامون بدی

همچو من که بر هوا را کب شدم | در شب معراج مستصحب شدم

*Der ki Ahmed: Yakiniim fazla olduysa / Kendi havası olur onun
bineği, emanı*

*Hem benim gibi ki havayı binek yapmışım / Mi'râc gecesinde
dostluğa kabul edilmişim* ²¹

Bu yolculukta Resûl-i Ekrem'in her bir göğü geçip, diğer peygamberleri ve melekleri geride bırakması, onun üstünlüğünün delilidir. Bundan daha da açık üstünlüğü ise peygamberlere imamlık yapması, onlara verilmeyen mi'râc mucizesine tanık olmasıdır²². Nitekim makam-ı mahmûd²³, bu üstünlüğün göstergelerinden bir başkası olsa gerektir.

İsrâ ve Ru'yet

Rea kökünden türemiş ru'yet görmek anlamındadır. Rü'ya da aynı köktendir. Sûf hareketi yazarları ru'yetullahı kabul ederler ancak ru'yetin gerçekleşmesi için dünya ve içindekilerin bağlarından sıyrılmak ve ilahi tecellilere tamamen mazhar olmak gerekir. Zira başka türlü Cebrail (as)'ın "yanarım"²⁴ dediği aşamaya gelmiş olur. İşte Allah (cc) bunun için Musa (as)'a mikatta; "فاخلع نعليك إنك بالواد المقدس طوى / Ayağındakileri çıkar, sen mukaddes Tuva vadisinde sin"²⁵ demişti.

Ru'yet burada hakikatin görülmesidir ve bu mümkündür. Ancak hakikati görmenin şartları vardır. İlk şart ise seküler kaygılardan sıyrılmak, adanmışlık ruhuyla değerlere bağlılık göstermek ve Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadan, O'ndan daha fazla hiçbir şeyi sevmeden hareket etmektir.

Bugün İslâm'ın hakikati, ru'yası, ru'yeti ve ideali mesacid-i selasedir. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ. Dolayısıyla Mekke, Medine ve Kudüs... Bunun içinse ilahi vahyin egemen olduğu hayatı kurarak dünyevileşme temayüllerinden sıyrılmak, dünyaya ait mülevves sıfatlardan uzaklaşmak, tam bir adanmışlık içinde teslimiyete durmak, vahyin değer hükümlerine bağlı kalmak gerekmektedir.

Esasen isra yolculuğunda yaşanan ru'yet, Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesi değil, Allah'ın kendisini ona göstermesi olsa gerektir. İşte bunun için Allah Resulü (sav) çeşitli yöntemlerle bu yeteneğe ulaşabilmesi için hazırlanmıştır. Buraq, Cebrail, Refref bu hazırlık aşamalarını teşkil etmektedir.

Ayrıca ru'yetullah demek, bildiğimiz görme duyusu ile gerçekleşen görme demek değildir. Zira göz, kulak, dil gibi duyu organları, seküler

²¹ Mevlana Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî* (Çev. A. M. Şahin), Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, C. 5-6, s. 226.

²² Abdulkerim el-Cîlî, *Kemâlâtü'l-İlahiyye*, Dânu'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 112; Serrâc, *el-Luma'*, Çev. H. K. Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 1996, s. 313.

²³ İsrâ, 17/79.

²⁴ Kuşeyrî, *Kitabu'l-Mi'râc*, s. 112.

²⁵ Taha, 20/12.

alandaki fizik algılarımızı sağlarlar. Oysa Allah bu duyularla algılanmaktan beridir. O'nu ancak kendisine ait olan duyumuz rûh²⁶ ve onun bulunduğu kalp (fuad)²⁷ algılayabilir. Ru'yetin baş gözüyle gerçekleşebileceğini söyleyen Abdulkadir-i Geylânî (ö. 1166) gibi klasik yazarlar da vardır²⁸. Lakin genel kanaat beş duyudan biri olan gözün kevn âlemine mahsus olması, mi'râcın ancak zaman ve mekân dairesinden çıkıp kevn âleminde sıyrılmak suretiyle mümkün olacağı da bir gerçektir.

Aslında burada kullanılan görme/ru'yet fiili de görecedir ve akılların anlayabilmesi için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Allah, âlemlerin Rabbi'dir ve O'nu algılayabilmenin yolu ancak üst bir algı cihazıyla (beş duyudan öte duyularla) donanmak olmalıdır. Nitekim namazın bir mi'râc olarak nitelendirilmesi²⁹, kulun Allah'a en yakın olduğu secde anının³⁰ sadece namazda bulunması, ayrıca "واستجد و اقترب/secde et ve yaklaş"³¹ emrinin mevcudiyeti, mi'râcın müminler için bir arınma, yeniden inşa ve tecdid olduğunu ortaya koymaktadır.

Mi'râcta Tercih Edilen Süt: Fıtrat ve Ümmiyet

Mi'râc ile ilgili rivayetlerde geçen sembolik kavramlardan biri de süttür. Sütün içecek olarak tercih edilmesindeki sır onun doğallığı ve ümmiliği çağrıştırmasında olsa gerektir. Doğallık ve annelik (ümmilik) sırrının zaruri özelliklerinden biri Gustov Jung'a göre toprak ile ilişkisidir³². Toprak ta fitrattır.

Nitekim İbn Abbas'ın naklettiği rivayete göre Cebrail (as) Hz. Peygamber'e süt ve meşrubattan (şerab) oluşan iki seçenek sunmuş, Hz. Peygamber sütü tercih etmiştir. Bunun üzerine Cebrail (as) O'nun fıtrata, doğal olana uyduğunu beyan etmiştir.

H. Peygamber süt içtiğinde şöyle derdi: Allah'ım onu bize bereketli kıl ve ondan fazlasını bize ver. Çünkü Hz. Peygamber'e fazlasını istemek emredilmişti. Bu nedenle Peygamber sütü gördüğünde İsrâ gecesi içtiği sütü hatırladı. O gecede Cebrail (süt ve içecek kadehlerinden sütü tercih ettiğinde) şöyle demişti: Fıtrata uydun! Allah ümmetine senin vasıtanla iyilik nasip edecektir.

Sûf hareketi yazarları buradaki sütün ilim olduğu yorumunu da yaparlar. Nitekim Hz. Peygamber, rüyada kendisi içip kalanını ve Ömer

²⁶ Secde, 32/9.

²⁷ Nitekim fuad/kalb aynı ayette geçmekte ve adeta rûh ile fuâd'ın bu ru'yeti gerçekleştirebileceğine işaret edilmektedir.

²⁸ Geylânî, *el-Gunye li-Tâlib-i Tariki'l-Hak* (thk. Y. b. M. –H.Ahmed) Dimeşk 2001, s. 122.

²⁹ Fahrettin-i Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, C. 1, s. 226.

³⁰ Müslim, Salât, 215; Ebu Dâvud, Salât, 152.

³¹ Alak, 96/19.

³² Gustov Jung, *Dört Arketip*, Çev. Z.Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 42.

(ra)'a verdiği sütü de ilim³³ olarak tabir etmiştir. Şâh Veliyyullah Dihlevî (ö. 1766)'ye göre bu ilim, öyle bir menbadır ki âb-ı hayat bile bu menbadan nebeân etmektedir³⁴.

Adanmışların Gece Yürüyüşü

Enbiyâ'nın gece yürüyüşleri olduğu gibi Allah'a adanmışların ve Allah adamları (ricalullah/evliyâ)'nın da gece yürüyüşleri vardır. Sûf hareketi mensupları Resûl-i Ekrem'i örnek alır ve böylece kendi mi'râclarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Buna göre Allah adamlarının mi'râcı beden ve bir mucize olarak değil ruhen ve sosyal bir fenomen olarak gerçekleşir.

Adanmışların, isrâ ve mi'râcı beden ile gerçekleştirdiğine dair herhangi bir rivayet veya olay mevcut değildir. Bedenen yapılan isrâ ve mi'râc sadece Hz. Peygamber'e aittir. Velayet ehlinin mi'râcları ise ancak benötesi (parapsikolojik) süreçler halinde vuku bulmaktadır³⁵.

Sûf hareketi yazarları bu cümleden olarak Hakîm-i Tirmîzî (ö. 932) *Hatmu'l-Evliyâ'* adlı eserinde velâyet ve nübüvvet ayrımı yapmıştır. Kendisine yöneltilen, velileri nebilerden üstün tuttuğu şeklindeki eleştirilere cevap mahiyetinde *Büdüvvü's-Se'n* adlı otobiyografisini kaleme alarak böyle bir şeyin hayalinden bile geçmediğini belirtmiştir. Bir velinin, nübüvvet makamına ayak basamayacağını söylemiş, Hücvirî (ö. 1072) ve Kuşeyrî (ö. 1072) de aynı doğrultuda sözler söylemişlerdir. Buna göre bir adanmış hal ehli, rûhî ve derûnî isrâ-mi'râc ile hâl kesbedebilir, kalbine isrâ ve mi'râcın bilgisi dolabilir fakat nebilerin isrâsına ulaşamaz.

İbnü'l-Arabî de adanmışların mi'râcındaki farklılıklara dikkat çeker ve bunun teşriî mi'râc olmadığını belirtir. Adanmışlar, mi'râcları esnasında esmaullahı ulaşılarak kabiliyetlerine göre nasiplenirler fakat bu bilgi şerî bağlayıcı bir bilgi değildir. Ona göre ehlullah (adanmışlar, evliyaullah) asla Peygamber'in şeriatını geçeriz kılamaz³⁶.

Adanmışlar içinde sahabeden Muaz b. Cebel (ö. 639), Ubade b. Samit (ö. 655), Selmân-ı Farisî (ö. 657), tabiinden veya tebe-i tabiinden Rabi'atu'l-Adeviyye (ö. 801) sonraki zühd ehli âlimlerinden Gazali (ö. 1111), Selahattin Eyyubî (ö. 1193), İbnü'l-Arabî (ö. 1240), Niyazi-i Mısri (ö. 1694) gibi pek çok önemli sima Kudüs'te bulunmuş, burada riyazetler yapmış, bir kısmı burada vefat etmişlerdir.

Sonuç olarak peygamberlerin mi'râcı ile adanmışların (veliler) miracı aynı değildir ve aralarında asıl-suret ilişkisi vardır. Biri ruhen ve beden ve gerçekleşen çok boyutlu bir hadise, diğeri ise sadece psiko-sosyal düzlemde gerçekleşen ve şerî bağlayıcılığı olmayan bir durumdur.

³³ Buhari, İlim, 22.

³⁴ Şâh Veliyyullah Dihlevî, *İzâletü'l-Hafâ an Hilâfeti'l-Hulefâ*, Thk. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2013, C. 2, s. 369.

³⁵ Kuşeyrî, *Risale*, s. 75.

³⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, C. 11, s. 85.

İsrânın ve Aşk'ın Vasıtası: Burak

Burak, 'berk'den yıldırım, parıltı anlamındadır. Terim olarak Hz. Peygamber'i mi'râca yükselten binektir³⁷. Hızından ve şimşek gibi parlamasından dolayı bu isim verilmiştir³⁸. Burak adı Kur'ân-ı Kerim'de geçmez ve yolculuğun keyfiyetine dair de bir ayrıntı zikredilmez ancak bu tafsilat hadislerde zikredilmektedir.

Resûl-i Ekrem (sav) her adımı gözün görebildiği ufka kadar olan bu binekle Mekke'den Kudüs'e götürülmüştür. Bu yükseliş yolculuğunda Beytül-Makdis'ten sonra, yedinci semaya kadar meleklerin kanatları, Sidretül-Münteha'ya kadar Cebrail'in kanadı, edna makamına ise Refref Resulullah'a eşlik etmiştir³⁹. Söz konusu rivayetlerde Burak'ın orta büyüklükte bir binek olduğu ve Resul-i Ekrem'den daha hayırlı bir kimsenin ona binmediği ifade edilmiştir. Buradan hareketle, Resûl-i Ekrem'den başka kimselerin de bu bineği kullandığı söylenebilir. Ayrıca Burak bugün için bir aşk vasıtası olarak düşünülebilir. Zira aşk, kulları yıldırım hızıyla Allah'a ulaştırmaktadır.

Plotinos ruhun şahikasında aşkın şeylerin var olduğunu buna varmak isteyen bilincini içe yönlterek ve dikkatini aşkın olana çevirdiğini, tüm diğer sesleri duymazdan gelerek bir kenara bıraktığını, böylece hazır olan saf ruhunun bilinç gücüne ulaşmaya çalıştığını söyler.⁴⁰

Bir Fransız bilim insanı da Mevlânâ'nın tasavvufu için sonsuz bir aşk şarkısı, *Mesnevî* için de insanlığın en büyük mistiklerinden birinin, Allah'ı ile kurduğu gönül bağı⁴¹ derken tasavvufa ve tasavvufi düşünce ürünlerine bir sıçrama görevi verir.⁴² Dolayısıyla aşk nihayetsizdir, hedefleri ve gayeleri kendi içindedir. Ferdin veya umurun faydası için değildir. Asla bir tatminle sona ermez. Bu sebeple ruhun gücü uzviyet ve cemiyeti aşarak tutku halini aldığı zaman kişilik kazanır ve içsel hürriyete ulaşır. Ruhun hürriyeti arzuları öldürmekle değil onları geliştirmekle kazanılır. Eski yeni bütün idealist hareketlerin kaynağı tutku/ aşk'tır. Dinler, ahlâk eylemleri, bilim hareketleri, keşifler ve icatlar aşkın eseridir. Aşk ruhun köleliği, kulluğu değil, bir konuya yoğunlaşmasıdır. Aşk ile hırs arasındaki fark da burada başlar.⁴³

Cebecioğlu'na göre Burak sûfi düşüncede sembolik olarak aşkı temsil eder. Ruhu Allah'a götüren binek, aşk olarak tarif edilir. Çünkü aşk

³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 80.

³⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 112.

³⁹ Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Mi'raç Gerçeği*, Eldim Ofset, İstanbul 1991, s. 66.

⁴⁰ Pierre Hadot *Plotinos Ya Da Bakışın Saflığı*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016, s.28.

⁴¹ Eva De Vitray Meyerowich, *İslâm'ın Güler Yüzü*, Şule Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2002, s. 9, Mustafa Altunkaya, *Sûf Hareketi Tarihi*, Çıra, İstanbul 2017, s. 21'den nakil.

⁴² Mustafa Altunkaya, *age*, s. 21.

⁴³ Mustafa Altunkaya, *age*, s.31.

sayesinde kul, şimşek gibi Allah'a ulaşır⁴⁴. Aşk yolunda akıl yaya kalır. Bu nedenle Burak için aşk denilmiştir. Burak-ı cân⁴⁵ tabiri de rûhu Hakk'a götüren aşk için kullanılmaktadır.

Ayette; "إليه يصعد الكلم الطيب و العمل الصالح يرفعه"/Güzel söz Allah'a yükselirken onu yükselten salih ameldir"⁴⁶ buyrulur. Buradaki salih amel de Burak olarak yorumlanır. Mi'râc mucizesinde neden Burak? sorusuna karşılık klasikler bunun nedenini Allah'ın sebepler hakkındaki bilgiyi elçisine göstermesi olarak görür⁴⁷.

Sûf hareketi şairlerinin eserlerinde ve mi'râciyelerde zengin bir motif olarak kullanılan Burak'la ilgili olarak Mevlânâ şöyle der:

چو بر براق سفر کرد در شب معراج | بیافت مرتبه قاب قوس او ادنی
اگر ملول نگریدی یکان یکان شمرم | مسافران جهان را دو تا دو تا و سه تا
چو اندکی بنمودم بدان تو باقی را | ز خوی خویش سفر کن به خوی و خلق خدا
Mi'râc gecesi Burak üzerinde yola koyuldu / Qabe kavseyn ev
edna mertebesini buldu
Eğer sıkılmazsan tek tek mi sayayım? / Dünya konuklarını ikişer
üçer mi?
Ben az söyledim gerisini sen bil / Gayrısını bırak, kendi özüne yol
bul⁴⁸

SONUÇ

Sûf hareketi, İslâm tarihinde iç yozlaşmalara ve dünyevileşme temayüllerine itiraz eden sivil bir hareket idi. Zühd döneminin akabinde gelişen ve sivil itaatsizlik yöntemlerini işlevsel kılan bu hareketin en önemli özelliği rûhî isrâ ve mi'râca büyük önem vermesiydi.

Bu çalışmamızdan elde ettiğimiz verilere göre teknik anlamda isrâ Hz. Peygamber'in bir gece Mekke'den Kudüs'e yolculuk yapması ve oradan göğe yükselerek Allah ile görüşmesidir. Dolayısıyla sûf hareketi, hadiseyi ruhen ve bedenen gerçekleştiren bir mucize olarak görürken sonraki nesillerin de bu hadiseden istifade edebileceği çıkarımlar yapar ve her bireyin, her topluluğun bu isrâ sürecini iç dünyalarında yaşamaları gerektiğini belirtir.

Bireysel ve toplumsal olarak bu gece seyahatlerinin insanı eğitip olgunlaştırdığını sûf hareketi uygulamalarında görmek mümkündür. Allah'a doğru yapılan bu rûhî-derûnî seyahat ile birlikte bireyin yaşamı tümünden değişmekte, kişi hakikat âleminin sınırlarına muttali olabilmektedir.

⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 112.

⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 80.

⁴⁶ Fâtır, 35/10.

⁴⁷ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, C.14, s. 212; C. 8, s. 99.

⁴⁸ Mevlânâ, *Divan-ı Şems*, Gazel no. 214, <https://ganjoor.net/> internet şüphesi.

Sûf hareketi müelliflerine göre, ehlullah (Allah'ın iyali) peygamberlerden sonra isra sürecini yaşamaya ve gerçekleştirmeye devam ederler. Ancak onların isrâ ve mi'râcî, mekânsal bir intikal değil iç dünyalarında Allah'a doğru yürürken rûhî ilerleme kaydetmeleridir.

Sûfî müellifler, isrâ ve mi'râcdaki Burak adlı bineği, "yıldırım gibi hızlı" anlamına geldiğinden hareketle "aşk"a benzetirler. Buna göre Burak, nasıl Hz. Peygamber'i göz açıp kapama süresi içinde maksada ulaştırdıysa aynı şekilde aşk da kişiyi çok kısa zamanda Allah'a ulaştırır. Öyleyse bugün "Kudüs ve Mescid-i Aksâ, ancak aşk ve muhabbet devrimiyle ulaşılacak bir amaçtır" denebilir. Zira tam 100 yıldır bu coğrafya Burak'ını yani aşkını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, Metin; *Türk Edebiyatında Manzum Miracnameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Balcı, İsa; *İsrâ Ve Mi'râc Gerçeği*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara 2014.

Bursevî, İ. Hakkı; *Ferâhu'r-Ruh Muhammediye Şerhi* (Haz. M. Utku), Uludağ Yayınları, Bursa 2001.

Cebecioğlu, Ethem; *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.

Cîlî, Abdülkerim; *Kemâlâtü'l-İlahiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

Geylânî, Abdulkadir; *El-Gunye Li-Tâlib-İ Tariki'l-Hak* (Thk. Y. B. M. – H.Ahmed) Dımeşk 2001.

Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. S. Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed B. Ali; *Fütühât-I Mekkiyye* (Çev. E. Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2013.

İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed B. Mükerrerem, *Lisanü'l-Arab*, Dâr-I Sadr. Beyrut 1990.

Jung, Carl Gostav; *Dört Arketip*, Çev. Z. Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Rabbânî, İmam; *Mektûbât*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, C. II.

Kuşeyrî, Abdülkerim; *Kitabu'l-Mi'Rac* (Haz. A. H. Abdülkadri), Paris 2005.

Risale, Çev. S. Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Mevlânâ, Celâleddin-İ Rûmî; *Mesnevî* (Çev. A. M. Şahin), Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman; *Mi'raç Gerçeği*, Eldim Ofset, İstanbul 1991.

Öz, M. Burak; *İslâm Ansiklopedisi*, Tdv Yayınları, C. 6, İstanbul, 1992.

Schimmel, Anna Maria; *İslâm'ın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2001.

Serrâc, Ebu Nasr Abdullah B. Ali; *El-Luma'*, Çev. H. K. Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 1996.

Uludağ, Süleyman; *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2002.

Yavuz, Salih Sabri; "Mi'râc", *İslâm Ansiklopedisi*, Tdv Yayını, İstanbul 2005, C. 30.